UČEBNICA REGIONÁLNEJ GEOGRAFIE HORNÉHO POHRONIA A JEJ VÝZNAM V REGIONÁLNOM ROZVOJI

Martina Škodová, Katarína Čižmarová

Abstract

Regional education in the natural environment is an important means of knowledge of the region with a view to creating a positive relation to its natural and cultural values. In the new curriculum opens up space for the application of the regional elements to the learning process. The lack of textbook for the pupil and the teacher is, the problem of teaching local country geography. Article presents the proposed textbook regional geography of the region Horné Pohronie, from a formal and content aspects. At the same time implements the geography of the local country to a learning system of the second stage primary schools.

Keywords: textbook, region Horné Pohronie, local country, geographic education

Úvod

Základom regionálneho rozvoja je dôkladné poznanie miestnej krajiny a prirodzene vybudovaný vzťah a úcta jednotlivcov i celej spoločnosti k vlastnému regiónu. V súčasnej spoločnosti s jej špecifickými problémami, ako sú nerovnosť šancí, regionálne disparity, environmentálne problémy, hľadanie kultúrnej identity a mnohé iné je potrebné, aby školy viedli žiakov k záujmu o svoje životné a kultúrne prostredie a k občianskej aktivite. Moderný človek by mal poznať svoj región a jeho potenciál. Preto je pozitívne, že regionálna edukácia v nadobúda vo vyučovacom procese čoraz väčšie uplatnenie. Aktuálna je požiadavka rozvíjať osobnosť dieťaťa a mladého človeka prirodzene v jeho najbližšom prostredí, ktoré najintenzívnejšie ovplyvňuje jeho myslenie, čítanie a konanie. V novom vzdelávacom programe sa otvára priestor pre aplikáciu regionálnych prvkov do edukačného procesu, keďže v právomoci škôl je vytvárať školské kurikulum podľa miestnych podmienok a tým cez svoj program dotvárať obsah i geografického vzdelávania podľa špecifických regionálnych podmienok. Problémom vyučovania geografie miestnej krajiny je však nedostatok učebných textov pre žiaka i učiteľa. Príspevok prezentuje navrhovanú učebnicu regionálnej geografie horného Pohronia po obsahovej aj formálnej stránke a implementáciu geografického poznania tohto regiónu do obsahu povinnej i nep povinnej výučby s podporou navrhovanej učebnice.

Geografia miestnej krajiny v edukačnom systéme druhého stupňa základných škôl

Geografické poznanie krajiny na lokálnej úrovni je zdrojom poznatkov pre pochopenie vzťahov medzi jednotlivými zložkami krajinnej sféry, slúži ako model pre pochopenie vertikálnych a horizontálnych vzťahov a geografických zákonitostí, umožňuje skúmať konkrétne problémy ochrany životného prostredia a plánovať regionálny rozvoj (Kandráčová, Michaeli, 1996). Geografia miestnej krajiny je nezastupiteľná súčasť vyučovania geografie, na ktorú upozorňuje aj Medzinárodná charta geografickej výchovy. Podľa Štátneho vzdelávacieho programu (Nogová, 2010) je možná jej aplikácia najmä v tematickom celku Regionálna geografia Slovenska, ktorý sa po úpravách v roku 2008 presunul do 9. ročníka základnej školy. Okrem toho sa v jeho časti „Obsah vzdelávania“ pri tematických celkoch regionálnej geografie odporúča komplexne hodnotiť regióny z hľadiska ich prírodných kultúrnych a iných charakteristík, možností rozvoja, poznať miestny región, možnosti jeho rozvoja a byť schopným prispieť k rozvoju miestneho regiónu. Uvádza sa aj, že je účelné jednotlivé špecifiká regiónov prirovnávať alebo dať do kontrastu s miestnou krajinou. Geografia miestnej krajiny má aj aplikačný význam. Učivo všeobecnej geografie o procesoch a vzájomnej interakcii medzi jednotlivými zložkami krajinnej sféry je pre žiakov 2. stupňa základnej školy pomerne abstraktné. Učiteľ má možnosť vysvetliť zložité geografické javy a procesy prostredníctvom aplikácie na miestnu krajinu, čiže bezprostredné okolie školy či obce. Miestna krajina poskytuje žiakovi možnosť pozorovať, ako fungujú vzájomné vzťahy medzi prvkami krajiny priamo v teréne. Edukačná činnosť v rámci regionálnej výchovy je zameraná na to aby žiaci poznali históriu a kultúru vlastnej obce, mesta. Dáva možnosť, pomocou rôznych projektov, priamo sa zapájať do diania v regióne. Žiak prostredníctvom svojho vlastného prežívania, cez vyjadrovanie svojich názorov a pocitov rozvíja svoje kritické myslenie a získané vedomosti transformuje do trvalejších poznatkov (Čižmarová, 2001).

Základné školy majú navyše možnosť, resp. povinnosť vytvárať si vlastné školské vzdelávacie programy. Škola si tým môže vyprofilovať vlastné zameranie, posilniť určité vyučovacie predmety alebo vytvoriť úplne nové predmety. Tu sa otvára najväčšia možnosť vytvoriť osobitný predmet, ktorého obsahom a cieľom je vzbudiť u žiakov záujem o svoj región. Okrem zaradenia do školského vzdelávacieho programu sa môže vyučovanie geografie miestnej krajiny uskutočňovať formou záujmových krúžkov a voľnočasových aktivít. Geografia miestnej krajiny má tak svoje miesto vo vyučovacom obsahu celého 2. stupňa základnej školy.

Vymedzenie a stručná charakteristika regiónu horné Pohronie

Za syntetické jadro geografie je považovaná regionálna geografia (Bašovský, Lauko, 1990). Z definície regionálnej geografie (Čižmarová, 2006) vyplýva, že ako syntetická vedná disciplína má spájať poznatky zo všeobecnej komplexnej geografie a aplikovať ich na konkrétny geografický región. Z hľadiska geografickej regionalizácie poznáme viacero veľkostných kategórií regiónov od najväčších makroregiónov (kontinenty) po najmenšie mikroregióny, ktoré v našom prípade predstavuje miestna krajina obyvateľov v rámci regiónu horné Pohronie.

Už samotný názov regiónu poukazuje na hydrogeografický charakter jeho vyčlenenia ako regiónu na hornom toku rieky Hron resp. „horná“ časť povodia rieky Hron (Madleňák, 2007). Vymedzenie regiónu horné Pohronie, najmä jeho západná hranica, sa v jednotlivých prácach líši (Hromádka, 1933; Kvietok, 1943; Podolák, 1969; Polčák, 1997, Gajdoš 2000). Pre potreby projektu a distribúciu učebníc do škôl spádových oblastí Banskej Bystrice a Brezna sme uplatnili tzv. „širší variant“ regiónu horné Pohronie. Predstavuje územie bývalého Banskobystrického okresu, ktorý sa pri územnej reorganizácii r. 1960 začlenil do Stredoslovenského kraja a na ktorý nadviazali pri novom územnom a správnom usporiadaní SR r. 1996 okresy Banská Bystrica a Brezno v rámci Banskobystrického kraja. Výmera takto vymedzeného územia je 2075 km². Jadro záujmového územia predstavuje Horehronské Podolie a severná časť Zvolenskej kotliny. Zvolenskú kotlinu na západe obklopujú Kremnické vrchy, na severe Starohorské vrchy, Veľká Fatra, na východe Poľana a Veporské vrchy. Horehronské Podolie, ktoré predstavuje najvyššie položenú kotlinu na Slovensku uzatvárajú na severe Ďumbierske a Kráľovoľské Tatry, na juhu Veporské vrchy a Muránska planina a na východe Slovenský raj. Horská bariéra okolitých pohorí oddeľuje horné Pohronie od susedných regionálnych taxónov, čo spôsobuje relatívne vysoký stupeň vnútornej koherencie a externej separácie regiónu. Nadmorská výška klesá od východu na západ s tokom Hrona od sedla Besník (1 000 m n.m.) po Hronsek (304 m n.m.). Veľká vertikálna členitosť a diferencovanosť georeliéfu (1739 m) spôsobuje značné rozdiely v klimatických a biogeografických charakteristikách.

Ťažisko osídlenia tohto regiónu sa vyvinulo v doline Hrona. Pravdepodobne už od 7. storočia prichádzali na horné Pohronie Slovania. Po nich sa sem od 13. storočia začali sťahovať nemeckí baníci, uhliari, sklári, rusínsky pastieri a neskôr od 16. storočia aj drevorubači. Súčasné mestá a dediny boli zakladané postupne od západu smerom na východ a z dolín smerom do pohorí. Podľa prvej písomnej zmienky najstaršou obcou je Slovenská Ľupča (založená v roku 1250), za ňou nasledovala Banská Bystrica (1255). Aj mnohé ďalšie obce pochádzajú z 13. storočia (Badín, Hrochoť, Poniky, Mičiná). Obce východnej časti Horehronia vznikali omnoho neskôr (16. – 18. storočie). Prevažná väčšina sídiel bola založená na pravom brehu Hrona, pretože tu boli lepšie podmienky pre poľnohospodárstvo a

aj dôležité náleziská nerastných surovín (Binder, 1962). Okrem nich sú sídla lokalizované aj v horských dolinách alebo na svahoch okolitých pohorí (Kordíky, Králiky, Riečka, Harmanec, Uľanka, Staré Hory, Turecká, Špania Dolina, Motyčky, Donovaly, Moštenica, Hiadel', Baláže ai.) ako pôvodne banícke, uhliarske a drevorubačské osady.

Učebnica regionálnej geografie horného Pohronia

Vyučovanie geografie miestnej krajiny dáva učiteľovi široké možnosti využitia rôznych didaktických metód a foriem. Dôležité miesto má však stále práca s učebnicou, z ktorej môže žiak i učiteľ čerpať základné informácie. Zároveň podáva ucelený obraz o prírodných aj spoločenských pomeroch regiónu. Pri písaní učebníc je nevyhnutné dodržiavať niekoľko pravidiel. Průcha (1998) uvádza, že je potrebné zohľadniť jazykové schopnosti žiakov a schopnosť spracovať odborný text. Učebnica nemá byť zhrnutím vednej disciplíny, musí byť v prvom rade pútavá. Je nevyhnutné brať ohľad aj na reálne podmienky práce učiteľa a žiakov na vyučovacej hodine. Text učebnice by mal byť čo najviac konkrétny, mal by používať vedeckú terminológiu primeranú veku a stupňu rozvoja žiaka. Zložitejšie vedecké termíny by mali byť objasnené priamo v texte učebnice. Text učebnice by sa mal čo najviac členiť, obsahovať grafické odlišenia, a symboly.

Obsahová stránka učebnice

Obsahom učebnice je regionálna geografia horného Pohronia rozložená do niekoľkých vzájomne prepojených a komplexných tém. Jednotlivé kapitoly nerespektujú tradičnú štruktúru vedeckých prác regionálnej geografie, ako je tomu napríklad v práci Nemčíkovej (2009), skôr predstavujú prienik viacerých zložiek regionálnej geografie prostredníctvom jednej, komplexnejšej témy.

Text je koncipovaný pre žiakov 2. stupňa základných škôl. Je v kompetencii vyučujúceho, ako ho použije, koľko obsahu a na akej úrovni podrobnosti z učebnice vyberie. Názvy kapitol sú navrhnuté tak, aby vzbudili záujem žiaka a zachytili hlavnú myšlienku samotnej témy. Pri tvorbe textu je kladený dôraz na to, aby v žiakoch prebudil záujem o miestny región a podnietil ich k jeho ďalšiemu objavovaniu. Témy nasledujú za sebou v logickom slede podľa jednotlivých sfér v krajine, resp. podľa sektorov ľudskej činnosti. Učebnica je zostavená z nasledujúcich kapitol:

- 1. Poloha horného Pohronia v srdci Slovenska** – kapitola obsahuje lokalizáciu a vymedzenie regiónu a jeho zobrazenie na historických a súčasných mapách,
- 2. Hornatý a členitý povrch** – kapitola podáva základné informácie o geologickom a geomorfologickom vývoji územia regiónu a jeho geomorfologickom členení. Snaží sa stručne vysvetliť vznik najzaujímavejších geomorfologických foriem,

3. Poklady, po ktorých kráčame – kapitola prezentuje špecifikum regiónu - jeho nerastné bohatstvo, históriu banskej činnosti a jej vplyv na súčasnú krajinnú štruktúru,

4. Vrtochy počasia a voda v krajine – kapitola spája poznatky klimatickej a hydrologickej charakteristiky územia. Poukazuje na niektoré špecifické klimatické javy a hydrologické vlastnosti regiónu,

5. Prírodné krásy – kapitola je venovaná zaujímavostiam distribúcie rastlinných a živočíšnych spoločenstiev v regióne v závislosti od nadmorskej výšky, ale aj činnosti človeka. Jej úlohou je tiež priblížiť systém územnej ochrany prírody, poukázať na množstvo zaujímavých a hodnotných veľkoplošných a maloplošných chránených území,

6. Ľudia – kapitola je venovaná štruktúre a pohybu obyvateľstva a špecifikám ľudovej kultúry a tradícií regionu. Zaoberá sa aj problémom vysídľovania vidieka,

7. Mestá v premenách času – kapitola venujúca sa mestským sídlam Banskej Bystrici a Breznu. Približuje vybrané architektonické pamiatky, ale aj udalosti kultúrneho života,

8. Z voza do vozňa – kapitola sa zaoberá súčasným a historickým vývojom dopravy v regióne. Poukazuje na špecifickú dopravnú polohu tvorenú kotlinovou polohou a okolitými horskými bariérami, zaujímavé dopravné riešenia v minulosti a problémy rozvoja súčasnej dopravnej siete,

9. Čo nás živí? – kapitola hodnotí hospodársku štruktúru regiónu. Definuje najdôležitejšie priemyselné podniky, stručne načrtáva pomery v sektore poľnohospodárstva a služieb,

10. Regionálny rozvoj – kapitola venovaná špecifikám regionálneho rozvoja, príležitosti, ohrozeniam, prebiehajúcim projektom a spolupráci v regióne, euroregiónom a mikroregiónom,

11. Krehká príroda – kapitola v sebe spája poznatky o ochrane životného prostredia s vybranými environmentálnymi problémami regiónu (environmentálne záťaž, zosuvy pôdy atď.),

12. Cestujeme regiónom – kapitola hodnotí potenciál regiónu pre rozvoj cestovného ruchu, približuje hlavné turistické, športové a kultúrne atraktivity a prezentuje návrhy exkurzných trás.

Formálna stránka učebnice

Formálne spracovanie učebnice, pod ktorým rozumieme predovšetkým jej grafické spracovanie je rovnocenné jej obsahu. Jednotlivé farebne odlíšené kapitoly budú spracované vždy na štyroch stranách učebnice. Za nimi bude nasledovať dvojstrana didaktických úloh rôzneho typu. Súčasťou učebnice bude aj CD nosič, ktorý bude obsahovať súbor interaktívnych úloh, prezentácií a cvičení, námetov na projekty a terénne pozorovania s využitím nových technológií vzdelávania a IKT (3D vizualizácia, videozáznam, GIS, GPS, geocatching, Google

maps, interaktívna tabuľa a pod.). Základnou myšlienkou pri tvorbe učebnice je atraktivnosť a prehľadnosť. Z tohto dôvodu bude v učebnici použitých množstvo obrázkov, ktorých cieľom je čitateľa zaujať. Ilustrácie, mapy a grafy majú didaktický význam a jednou z hlavných úloh vyučovania geografie na základnej škole je naučiť sa čítať informácie z nich. Kľúčové pojmy a slová nesúce dôležitú informačnú hodnotu budú zvýraznené. Od základného textu budú farebne, pomocou farebných rámkov, odlišené rozširujúce resp. pomocné texty a texty so špeciálnou didaktickou úlohou (obr.1).

Obr. 1: Ukážka návrhu časti kapitoly učebnice Regionálna geografia Horného Pohronia

Figure 1: Preview of the chapter of the textbook Regional geography of „Horné Pohronie“

Záver

Návrh učebnice regionálnej geografie horného Pohronia je spracovaný ako čiastkový cieľ projektu KEGA „Regionálna výchova v geografickej edukácii regiónu horného Pohronia“. Na základe predkladaného návrhu bude spracovaná učebnica, v ktorej bude didakticky transformovaný geografický obsah poznatkov o regióne horného Pohronia. Súčasťou bude súbor otázok a úloh rozvíjajúcich kognitívnu i afektívnu oblasť žiakovej osobnosti a multimediálne CD. Učebnica

tak posilní regionálnu výchovu v geografickej edukácii na školách v okresoch Banská Bystrica a Brezno, do ktorých bude učebnica distribuovaná. Uplatnenie učebnice je najmä pre predmet Regionálna geografia Slovenska, ako aj pre samostatný predmet Regionálna geografia miestneho regiónu, ktorý môže byť v rámci školského vzdelávacieho programu školy zaradený do vyučovania. Učebnica pomôže učiteľovi a žiakovi spoznať svoj región, identifikovať odlišnosti daného regiónu od okolia, jeho výnimočnosť, významné historické udalosti v regióne, jedinečné prírodné alebo kultúrne pozoruhodnosti, významné osobnosti, staré zvyky a tradície. Vďaka tomu pomôže rozvíjať v žiakoch estetické cítenie, ale aj určitý druh lokálpatriotizmu. Okrem toho vytvorí priestor pre rozvíjanie ekologického cítenia, potrebu ochrany prírody, ale aj ochranu a udržiavanie kultúrnych pamiatok či tradícií.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu KEGA č. 018UMB-4/2011 „Regionálna výchova v geografickej edukácii regiónu Horného Pohronia“.

Literatúra

- Bašovský, O., Lauko, V. 1990.** Úvod do regionálnej geografie. Bratislava : SPN, 1990, 118 s.
- Binder, R. 1962.** Osadníci na Horehroní. Zvolen : Stredoslovenské vydavateľstvo pre Lesnícke a drevárske múzeum, 1962, 284 s.
- Čižmarová, K. 2001.** Geografia vlasti a miestneho regiónu v školskej praxi, In Geografia č. 3, Bratislava : Geo-servis, 2001, s. 126-129.
- Čižmarová, K. 2006.** Didaktika geografie II, Banská Bystrica : FPV UMB, 2006, 90 s.
- Gajdoš, A. 2000.** Náčrt geografie malého regiónu (na príklade priestoru v Horehronskom podolí medzi Breznianskou a Lopejskou kotlinou na Slovensku). In Geografie, Geológie AFRN US, č. 8, Zborník prací č. 189/2000, Ostrava : Přírodovědecká fakulta OU, s. 101 – 109.
- Hromádka, J. 1933.** Příspěvek k morfologii Pohroní. Sborník II. Sjezdu čsl. geografů v Bratislave, Bratislava, 1933, s. 134-135.
- Kandračová, V., Michaeli, E. 1996.** Mikrogeografia v edukácii, výskume a pre prax. In Krajina Východného Slovenska v odborných vedeckých prácach. Prešov : Prešovská univerzita, 1996.
- Kvietok, L. 1943.** Zemepis Horehronia, Vlastivedná štúdia Banskobystrického a Breznianskeho okresu. Zvolen : Kníhtlačiareň Andreja, 1943, 137 s.
- Madleňák, T. 2007.** Poznámky k regionalizácii Horehronia. In Krajina, história a tradície čipkárskych obcí Horehronia, Hronček, P. – Maliniak, P. (eds.), Banská Bystrica : ÚVV UMB, 2007, s. 17-27.
- Nemčíková, M. 2009.** Región horné Požitavie. Nitra : UKF, 2009. 84 s.

Nogová, M. 2010. Štátny vzdelávací program – Geografia, Vzdelávacia oblasť: Človek a spoločnosť, Príloha ISCED 2. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2010, 21 s.

Podolák, J. a i. 1969. Horehronie, kultúra a spôsob života ľudu. Bratislava : SAV, 1969, 544 s.

Polčák, N. 1997. Klimageografická charakteristika rozloženia priemerného ročného úhrnu zrážok na modelovom území Horehronia. In Geografické štúdie Nr. 4, Banská Bystrica : UMB, s. 13-16.

Průcha, J. 1998. Učebnice: Teorie a analýza edukačního média – Příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky, Brno: Paido, 1998, 150 s.

TEXTBOOK OF REGIONAL GEOGRAPHY OF THE „HORNE POHRONIE“ AND ITS IMPORTANCE IN REGIONAL DEVELOPMENT

Summary

Knowledge of the local landscape and naturally built a relationship and respect individuals and of the whole society to our own region is at the core of regional development. In the new curriculum opens up space for the application of the regional elements to the learning process. Regional education in the natural environment is an important means of knowledge of the region with a view to creating a positive relation to its natural and cultural values. The lack of textbooks for the pupil and the teacher is the problem of teaching local country geography.

Article presents the proposed textbook regional geography of the region horné Pohronie that is processed as a partial objective of project KEGA "Regional education in the geographical education of region Horné Pohronie ". At the same time implements the geography of the local country to a learning system of the second stage primary schools. The textbook will strengthen regional education on local schools, where will be the textbooks distributed. The interest territory includes the districts of Banská Bystrica and Brezno. The core of this so called a „Larger variant“ of the region is a Horehronské valley and the northern part of the Zvolenská fold. The axis of the area is the river Hron. A large high rise of the territory is causing a great deal of relief, climate, the amplitude of the modulation of the biogeographic characteristics, but also in the land use.

Application of the textbook is for the subject Regional geography of Slovakia and for a separate subject of the Regional geography of the local region, which can be referred to in the school curriculum of the school has been included in the education. The textbook will help students and the teachers to get to know their region, to identify differences in the region from around the region, its excellence, significant historical events in the region, a unique natural or cultural sights, important personalities, old customs and traditions. It will support the

development of ecological feeling, the need for conservation of nature, but also the protection and maintenance of cultural heritage and traditions.

RNDr. Martina Škodová, PhD.

Katedra geografie, geológie a krajinej ekológie FPV UMB

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

E – mail: martina.skodova@umb.sk

Doc. RNDr. Katarína Čižmarová, CSc.

Katedra geografie, geológie a krajinej ekológie FPV UMB

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

E – mail: katarina.cizmarova@umb.sk